

này, ngay cả khi cả hai đều có quyền chính đáng mang nhãn hiệu "nhà xã hội chủ nghĩa", lại có khí chất hoàn toàn đối lập nhau.

Bất chấp tinh thần chống giáo sĩ của mình (vốn đã dịu đi về cuối đời), Proudhon vẫn thấm nhuần sâu sắc các nguyên tắc đạo đức Kitô giáo. Ông đã sống một cuộc đời gương mẫu, thanh sạch và ham học hỏi, đồng thời hy sinh tất cả vì lý tưởng của mình, luôn được dẫn dắt bởi những tình cảm sâu sắc và bền vững.

Cuốn sách mà ông xuất bản năm 1846, *Hệ thống các mâu thuẫn kinh tế hay Triết học về sự khốn cùng* (*Système des contradictions économiques ou Philosophie de la misère*), chính là nguyên nhân dẫn đến cuộc xung đột với Marx. Gã tư sản đến từ Trier đã điên cuồng công kích Proudhon trong một bài viết tàn độc mang tên *Sự khốn cùng của triết học* (*La Misère de la philosophie*). Mặc dù cả Proudhon và Marx đều mơ về "sự lụi tàn của nhà nước", Marx lại tìm cách hiện thực hóa những ý tưởng của mình bằng các phương tiện cách mạng, bằng việc sử dụng bạo lực và bằng "nền chuyên chính vô sản". Mặt khác, Proudhon lại là một người theo "chủ nghĩa tiến hóa": Trật tự đúng đắn của vạn vật cần được khám phá ra, chứ không phải được thiết kế một cách độc đoán. Chủ nghĩa xã hội phải đến một cách từ từ, theo từng giai đoạn, không có những biến động dữ dội, mà thông qua sự thuyết phục: Nó sẽ bao trùm toàn cầu thông qua sự tự nguyện gia nhập và cuối cùng thống nhất nhân loại không phải dưới một siêu nhà nước tập quyền trung ương, mà trong một hệ thống liên bang, bởi các liên bang cắm rễ sâu vào các phong tục, thể chế và truyền thống địa phương. Linh mục de Lubac ghi nhận sự gắn bó đầy tình cảm của Proudhon đối với vùng đất nước Pháp, nơi ông sinh ra và lớn lên – vùng Franche-Comté, nơi từng chịu sự cai trị của Tây Ban Nha trong một thời gian dài và là nơi tình yêu dành cho tự do cá nhân đặc biệt mạnh mẽ.

Khi đòn tấn công tàn bạo và có lẽ là bất ngờ từ Marx ập đến, Proudhon đã không đáp trả. Con người nhạy cảm và cao thượng này có lẽ coi việc phản ứng lại bài viết thô lỗ đó là sự hạ thấp nhân phẩm của chính mình. Mặc dù Proudhon có thể vươn tới những đỉnh cao của sự nhiệt huyết, và mặc dù ông chính là người đã sáng tạo ra thuật ngữ "chủ nghĩa xã hội khoa học", ông lại hoàn toàn không có sự giáo điều cứng nhắc và cay nghiệt của Karl Marx. Giả sử Proudhon giữ được quyền lãnh đạo phong trào Xã hội chủ nghĩa, ông hẳn đã mang lại cho nó một tính chất vô chính phủ và "vị nhân sinh" (*personalistic*) hơn, một sự linh hoạt và tính nhân văn cao hơn. Thế giới phương Tây hẳn đã có thể đối phó với nó một cách dễ dàng hơn. Thay vào đó, Karl Marx đã thắng thế với chủ nghĩa tu viện thế tục cứng nhắc của mình, thứ định mệnh sẽ nhấn chìm nền văn